

SLÉDER JUDIT

A büntetőeljárás megindításának materiális feltételei

A büntetőeljárás megindítása részben formai (eljárásjogi), és részben materiális (információs) ismereteken alapul. Büntetőeljárás törvényeink az eljárás megindításának feltételeit, mind cselekményi, mind személyi vonatkozásban meghatározták, és meghatározzák, de a büntetőeljárás-jogi szakirodalom a tartalmi vagy információs részletekre nem fordított kellő figyelmet. Az érdeklődés vagy figyelem elmaradásáért az eljárásjogszókat nem érheti kemény bírálata, mivel a formai feltételeket a büntetőeljárásról szóló törvények meghatározták ugyan, de azt kriminalisztikai ismeretek töltik ki tartalommal. A szakirodalomban kemény, szinte már akadémikus vita folyt a formai feltételek fogalmának tisztázása¹ céljából, így elmaradt az információs ismeretekkel kapcsolatos szakmai párbeszéd.

Az információs ismeretek körében feltétlenül szükségesek bizonyos fogalmi tisztázások, mivel azoknak fontos jelentőségük van a büntetőeljárás rendje, az eljárási cselekmények láncolata szempontjából is. A bűnügyi tudományok rendszerében, ezen belül a kriminalisztikában is fontos jelentőségűek a tény, az adat, az információ, a bizonyíték, a bizonyítási eszköz fogalmai. E fogalmak esetében induló adatokról van szó, amelyek az eljárás megindítása szempontjából jelentősek, mivel a normatív oldalt tartalommal töltik ki, és rámutatnak arra, hogy a bűncselekmény formai oldala megállapíthatónak látszik-e.

Az említett fogalmakat, illetve kriminalisztikai módszereket, amelyek alkalmasak arra, hogy a büntetőeljárás-jogi meghatározásoknak tartalmat adjanak, történeti

¹ Az 1962. évi 8. számú tv., harmadik büntetőeljárás törvényünk az eljárás megindítását bűncselekmény alapos gyanújához kötötte, és csak azzal szemben lehetett megindítani az eljárást, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhelt. Bevezette a (csak) gyanúsítható személlyel szembeni eljárás szabályait a terheltté nyilvánítás előtt. Ezenkívül megalkotta a feljelentéskiegészítés jogintézményét abból a célból, hogy a cselekményre vonatkozó alapos gyanút megállapítsák, vagy kizárják, hogy ezáltal megnyugtató módon tudjanak dönteni a nyomozás elrendelése vagy megtagadása kérdésében. Az ez után következő 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról viszont megszüntette a gyanúsítottal szembeni eljárás szabályait a terheltté nyilvánítás előtt, ennek az lett a következménye, hogy meghatározott személyt csak akkor lehetett kihallgatni, ha vele szemben a bűncselekmény alapos gyanúja fennállt. Ennek alapján a büntetőeljárás-jogi szakirodalomban két „hullámban” folyt igen kemény szakmai vita a gyanú és alapos gyanú fogalmának miibenlétééről, és arról, hogy a (csak) gyanúsítható személlyel szemben milyen eljárási cselekményeket lehet fogantatosítani. Az említett kérdésekről folytatott magas színvonalú szakmai párbeszédnek, véleményem szerint, nem állt módjában foglalkozni az eljárás megindításának információs oldalával, mivel a különböző szerzők a gyanú és alapos gyanú fogalmának elfogadható megmagyarázására törekedtek.

szempontból dolgoztam fel, és alapvetően két részre osztottam. A tanulmány első része az 1896. évi XXXIII. tc. hatálybalépése előtti, és a Bp. kriminalisztikai megállapításait, a második rész pedig az utána következő időszak legfontosabb szakirodalmi megállapításait tartalmazza.

A büntetőeljárás megindítása materiális feltételei meghatározásának történeti áttekintése

A modern bűnüldözés tudományának kialakulása

Vuchetich Mátyás megfogalmazása szerint a bűnügyi vizsgálat semmi más, mint a tényállás folyamatos nyomozása és tanulmányozása, amelynek lényege, hogy az elkövetett bűncselekményről az igazságot feltárjuk, és annak létezését minden rá vonatkozó körülménnyel együtt meghatározzuk. A nyomozás célja pedig, hogy a bíró bizonyosságot szerezzen az elkövetett bűncselekményről. A bűncselekményi nyomozás tárgya általában és különösen a bűncselekmény ismérvei szerinti egyedi cselekmény, amelyet állítólag elkövettek, valamint a bűncselekmény tettese és a bűncselekmény által okozott sérelem.²

Hans Gross osztrák vizsgálóbíró 1892-ben megjelenő könyve tartalmazza a kriminalisztikai ismeretek első rendszeres összefoglalását; és ahogy azt Finkey Ferenc írta Vuchetich Mátyás büntetőperjog könyvéről, hogy az nem az ő idejében fennálló, nem a bírói gyakorlatban élő szokásjog egyszerű leírása, vagy ismertetése, hanem tudományos kifejtése a magyar büntetőeljárás alapelveinek. A *Gyakorlati Büntetőjog* könyve pedig a valóságot írja le, hogyan kell a hatóságoknak felderíteniük az elkövetett bűncselekményeket, hogyan kell eljárni a gyanúba vett személyek ellen, egyáltalán hogyan kell az eljárást lefolytatni.³

Vuchetich Mátyás szétválasztja a bűncselekmény létezésének bizonyosságához és az elkövető kinyomozásához vezető utat, amellyel a gyanú oszthatóságát vallja, elsőbbséget tulajdonítva a bűncselekmény kinyomozásához vezető módszereknek. Megfogalmazása szerint: „minden bűncselekményt cselekmény alapozza meg, azok az eszközök tehát, amelyek igazolják a cselekmény kétségtelen létezését, egyben igazolják a bűncselekmény létét. A cselekmények igazságának felismeréséhez vezető törvényen alapuló eszközök különösen: szemle, tanúk, eszközök, iratok, terhelt vallomása, valamint a gyanúokok.” Ilyen, a cselekményre vonatkozó gyanúokok:

2 Vuchetich Mátyás: A magyar büntetőjog rendszere. II. Gyakorlati Büntetőjog. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 71–72. o.

3 Uo. 266–267. o.

- A megalapozott rossz hírnév keltése. Ez jelenti sok ember beszédét bűncselekmény elkövetéséről és annak elkövetőjéről. Ez az információ olyan jelentőségű, hogy a bírónak kötelessége kivizsgálni a híresztelés forrását, kítől származik a hír, megalapozott-e, a bírónak az adatokat össze kell vetnie, és mérlegelnie, hogy megindíthatja-e az eljárást.
- A tettenérés. Jelentősége abban áll, hogy nem áll fenn az ártatlanság vélelme sérelmének veszélye, mivel több tanú is jelen lehet. Ugyancsak tettenérésről van szó, ha a bíró e minőségben saját maga győződött meg a bűncselekmény elkövetéséről.
- A delikvens saját beismerése. A beismerés nem minden esetben alapozza meg a bűnösséget, de ezt bizonyításméleti kérdésként kezeli.
- A feljelentés, beárulás, az elkövetett bűncselekménynek a bíró tudomásra hozása abból a célból, hogy a bíró az eljárást indítsa meg.⁴

A bűncselekmény elkövetőjét pedig a gyanúokokból és a tanúk vallomásából, valamint a házkutatásból lehet megállapítani. A gyanúokokat és a tanúk vallomását természetüknél fogva a bizonyítástan körében helyezi el.⁵

Gyanúokok között számításba jönnek a cselekmények azon körülményei, amelyekből nagy valószínűséggel következtetni lehet az elkövetett cselekményre és annak elkövetőjére. Úgy vélem, az elkövető kiletének megállapítására a jelenkorban is hasznosítható gyanúokokat különböztet meg. Előzetes gyanúok az elkövetett cselekményből származó haszon, előny reménye; ha bárki olyan, vagy hasonló bűncselekmény elkövetésével fenyegetődzik, amelyet elkövettek; ha valaki meghatározott személynek azt nyilatkozta, hogy meghatározott bűncselekményt már elkövetett; a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges eszközöket és más könnyítő feltételeket beszerzi. Utólagos gyanúoknak számít, ha valaki elegendő ok nélkül a bűncselekmény nyomainak, a bizonyítékoknak az eltüntetésére törekszik; a gyanút más személyre próbálja terelni; ha a sértettet arra akarja rávenni, hogy az elkövetett bűncselekményről hallgasson; ha valaki a bűncselekmény elkövetésének ismertetése után megszokott tartózkodási helyét alapos indok nélkül elhagyja.⁶

Vuchetich Máttyás a „gyanúokok tanában” olyan kriminalisztikai összefüggésekre hívja fel a figyelmet, amelyek mind a bűncselekmények, mind az elkövetők kiletének megállapításában jelentős szerepet játszhatnak. Ezeknek az ismereteknek és összefüggéseknek mint tudásnak a birtoklása a mai nyomozóknak is nagy hasznukra válna.

A szerző által írtakat vizsgálva és elemezve egyértelművé válik, hogy a büntetőeljárás-jog (vagy ahogyan ő nevezi: gyakorlati büntetőjog) tudománya elválaszt-

4 Uo. 67–68. o.

5 Uo. 75., 85. o.

6 Uo. 205., 207. o.

hatatlan olyan gyakorlati ismeretekről, fogásokról, amelyek a jog előírásait végrehajtani hivatottak. Módszerére jellemző, hogy meghatározza, majd alapos elemzésnek veti alá az adott jogi fogalmat vagy előírást, azokhoz részletes gyakorlati végrehajtási útmutatót ad, és nem feledkezik meg a témához tartozó külföldi (német, osztrák, bajor) példákról sem.

Az 1896. évi XXXIII. tc., a büntető perrendtartás (az I. Bp.)

Az első magyar büntető perrendtartás a nyomozásnak kizárólag előkészítő szerepet tulajdonított, ezért nem is határozta meg a nyomozás elrendelésének feltételeit. A Bp. I. §-a a bírósági eljárás megindításának feltételeit határozta meg. A bírósági eljárás kétirányú nyomatékos gyanú egyidejű fennállása esetén volt indítható.

A nyomozás tárgya pedig azoknak az adatoknak a kipuhatolása és megállapítása volt, amelyek a vád emelése vagy nem emelése kérdésében a vádló tájékoztatásához szükségesek voltak (Bp. 83. §).

Mindezek következtében a Bp. sem a nyomozás elrendelésnek formai, sem materiális feltételeivel nem foglalkozott. A nyomozást a bűncselekmény legkisebb gyanúja esetén is el lehetett elrendelni.

A Bp. szerint a nyomozás feladata adatok gyűjtése volt, abból a célból, hogy a vádló dönthessen a vádemelés kérdésében, ezért a Bp.-hez fűzött magyarázat az eljárás megindításának materiális kérdéseit is érinti. A magyarázat szerint adat mindaz, ami alkalmas a vádló tájékoztatására. A vádló tájékoztatásához pedig azok az adatok szükségesek és alkalmasak, amelyeket a bíróság határozatának alapjául elfogad, amikor az előzetes eljárás anyaga alapján határoz.⁷ Adat fogalmán értettek tehát minden olyan eszközt, amely bizonyítás eszközeként felhasználható volt, és azt bizonyító adatnak nevezték (tanú vallomása, terhelt vallomása, szemle, szakértő megállapítása, tárgyak), mivel a bizonyításban felhasználhatók voltak. A nyomozás során azokat az adatokat, amelyeket maga a feljelentő sem volt képes megjelölni, felvilágosító adatnak nevezték, és azokat az adatgyűjtés során kellett megállapítani.

Az adatgyűjtésnek két formáját ismerték: a *puhatolást* és a *megállapítást*. A puhatolás a felvilágosító adat hollétének kiderítését jelentette, a megállapítás pedig a felvilágosító adat őrizetbe vételét megtalálása esetén.

A Bp.-hez fűzött indokolás, utalva a nyomozás természetére, elismeri, hogy a nyomozás, különösen annak kezdeti szakasza alakítséghez, formához nem kötött eljárás, és több mellőzhetően rendőri intézkedést kell végrehajtani. Ezek közül az

⁷ Bologh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: A Bűnvádi Perrendtartás Magyarázata. Grill Károly Könyvkereskedés kiadása, Budapest, 1897, VIII–XII. fejezet, 6–7. o.

intézkedések közül viszont csak az tarthat igényt hitelességre és elfogadhatóságra, amelyet az eljárás későbbi szakaszában rendes, alakszerű eljárás keretében is megállapítottak.⁸ A Bp.-hez fűzött indokolásból megállapítható, hogy a tartalom mellett az eljárásjogi szabályok betartása is nagy jelentőségű volt, hiszen csak olyan cselekmények eredményét lehetett a későbbi eljárás során is figyelembe venni, amelyek az alakszerűségek betartása mellett jutottak a hatóságok tudomására. A Bp. módosítása miatt a Bp.-hez írt következő magyarázatban Auer György a nyomozás céljához írt kommentárban kihangsúlyozza, hogy a vádló tájékoztatásánál azoknak az adatoknak van jelentőségük, amelyeket a fő tárgyaláson reprodukálni lehet, és amelyekre ott is hangsúlyt kell helyezni.⁹

A nyomozás során feltárt lényeges adatoknak tehát valószínűsíteniük kell a nyomtérkos gyanút ahhoz, hogy alapul szolgálhassanak a bizonyosságot kívánó ítéletnek.

Azon eljárási cselekmények végrehajtásának, amelyek során ezeket a lényeges adatokat beszerzik, azért kell a kötelező alakosságok mellett „lefeljártatódniuk”, hogy azok a bírósági eljárásban is felhasználhatók legyenek.

A nyomozás során feltárt adatok minőségén kívül Auer György foglalkozik az induló adatokkal is, amikor a feljelentési kötelezettséget tárgyalja. A feljelentés bűncselekményre utaló, megbízható értesülés, amely alkalmas bűncselekmény tényelemeinek kimerítésére.¹⁰

A Bp.-hez írt magyarázatokból az a következtetés vonható le, hogy a nyomozás elrendelése csak olyan adatok alapján volt lehetséges, amelyek komolyak, megbízhatók és a kimerítőek voltak, és fontos jelentősége volt annak is, hogy ezek az adatok az eljárási szabályok betartásával kerüljenek a rendőrhatalóságok vagy a királyi ügyészség birtokába. A korszak jogalkotása és jogalkalmazása az adat tartalmi és minőségi követelménye mellett az adat beszerzésének mikéntjére is nagy hangsúlyt helyezett.

A büntetőeljárás megindítása materiális feltételeinek alapfogalmai a jelenkorban

Az adat fogalma

Az I. Bp. utáni további eljárási törvényeink (kivéve az 1951. évi III. törvény addig az időpontig, amíg azt az 1954. évi V. törvény nem módosította) bűncselekmény

⁸ Uo. 30. o.

⁹ Auer György – Mendelényi László: A Bűnvádi Eljárási Jog V. Általános Rész. Nyomozás és Vizsgálat. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadása, Budapest, 1932, 121. o.

¹⁰ Uo. 129. o.

alapos gyanújának a meglétéhez kötötte a nyomozás elrendelését, és büntetőeljárásit csak azzal a személlyel szemben lehetett indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhelt. Büntetőeljárásit törvényeink nem fordítottak figyelmet az eljárás megindításának materiális feltételeire (ez nem is róható fel), de a kriminalisztika tudománya egyre nagyobb érdeklődéssel foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.

Katona Géza megfogalmazása szerint a nyomozás feladata a múltbeli esemény felderítése, vagyis megismerése, mégpedig gyakran nagyon is hiányos megismerési források alapján. A nyomozó a bűnper legelső bírója, akinek a nyomozás minden egyes általa felderített és megállapított adatáról el kell döntenie, hogy okozati összefüggésben áll-e az elkövetett bűncselekménnyel.¹¹

Rudas György a következőképpen fogalmazza meg az adat fogalmát: „adatok tekinthető minden olyan tény, amely – közvetve, vagy közvetlenül – a bűncselekménnyel kapcsolatban felvilágosítást nyújt és általa a felderítés érdekében használhatónak látszik”.¹²

Az adatokat forrásuk alapján két részre osztotta: személyi jellegű és tárgyi jellegű adatokra. A személyi jellegű adatok a nyomozó közvetlen észleléséből vagy más személy (például: sértett, tanú, gyanúsított, feljelentő) észleletéből származtak. A tárgyi jellegű adatok pedig gyakorlatilag a nyomozó által felkutatott tárgyakat jelenti, amelyek a bűncselekmény elkövetésével valamilyen módon összefüggésbe hozhatók. A nyomozónak természetesen kötelező mind a személyi, mind a tárgyi jellegű adatokat megvizsgálnia, és bírálat alá vetnie, hogy azok az ügygel kapcsolatban relevánsak, vagy sem.¹³

Lakatos János az adat fogalmát a nyomozásban és jogalkalmazásban betöltött szerepe szerint a következőképpen határozta meg: „Az adat a tényre vonatkozó ismeret”.¹⁴

Az adat a vizsgált eseménnyel, jelenséggel kapcsolatban bármire (személy, elkövetés körülményei) vonatkozhat, származhat bármely forrásból (adatgyűjtés, feljelentés, nyilvántartás), formáját, jellegét tekintve bármilyen lehet (nyom, anyagmaradvány, mérési eredmény).

11 Garamvölgyi Vilmos (szerk.): Kriminalisztika. Általános rész. BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961, 15., 18. o. Ez volt az a tankönyv, amely gyakorlatilag a rendszerváltozásig meghatározta és összefoglalta a legfontosabb krimináltechnikai és -taktikai ismereteket. A nyomozás fogalmára számos meghatározást lehet találni a szakirodalomban, amelyek talán pontosabbak vagy teljesebbek, de úgy gondolom, hogy a nyomozás kezdeti szakaszára ez a megfelelő fogalom. A feljelentés megtehető ugyanis gyakran hiányos, kevés ismeret áll a hatóság rendelkezésére. Ugyanakkor több esetben a feljelentés lehet teljes, szakszerű, és tartalmazhatja a helyes döntés meghozatalához szükséges ismereteket.

12 Uo.

13 Uo. 687. o.

14 Lakatos János: Bevezetés a kriminalisztikába. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 66. o.

Lakatos János az adatokat a következőképpen csoportosítja:

- Az elsődleges adatok. Ebbe a körbe azok az adatok tartoznak, amelyek a nyomozó hatóság előtt még nem ismert tényre vagy eseményre vonatkoznak. Ezeket az adatokat még nem lehet mihez kapcsolni, mert még nem ismert, hogy konkrétan milyen üggyhöz tartoznak. Az elsődleges adatok származhatnak feljelentésből, a nyomozó hatóság számára adott tájékoztatásból, titkos információgyűjtésből. Az elsődleges adatok lehetnek ellenőrizetlenek, amelyeket még közvetlenül nem lehet felhasználni, és lehetnek ellenőrzöttek, amelyek valóság tartalmáról, felhasználhatóságáról már valamilyen formában meggyőződtek.
- Az induló adatok. Az az adatbázis, amely abban az időpontban áll a nyomozó hatóság rendelkezésére, amikor a büntetőeljárás megindításáról kell döntenie, és ha az eljárást meg kell indítani, akkor azt milyen formában kell (nyomozás elrendelése, késedelmet nem tűrő eljárási cselekmény végzése).
- A rendelkezésre álló adatok. Azok az adatok, amelyek adott időpontban adott nyomozó hatóság tagja előtt ténylegesen ismertek.

Lakatos János Rudas György csoportosításához képest, az adatforrásokat illetően egy harmadik csoportot is megkülönböztet, mégpedig a *kombinált adatforrást*. Kombinált az az adatforrás, amely tárgyi és személyi források együttes alkalmazásában jelenik meg.¹⁵ Ebben az esetben az információ tartalom az adatok összekapcsolásából ered. Idesorolható minden olyan nyomozási cselekmény, amelynek során a tárgyi adatok feldolgozása személyek közbejöttével történik (például helyszíni kihallgatás vagy poligráf alkalmazása).

Az adatnak a nyomozásban, különösen annak kezdeti szakaszában óriási jelentősége van. Az adat határozza meg azokat az ismereteket, amelyek a nyomozó hatóság rendelkezésére állnak, és amelyek alapján döntéseit meghozni köteles. Az adat a meglévő ismeretek alapján jelenti konkrét ügyben a nyomozó hatóság tudását is. Ezt a tudást nagyban befolyásolja az adatból származó ismeretek mennyisége és minősége. Nem közömbös ugyanis a nyomozó hatóság számára, hogy az elsődleges adatokat mennyiségileg és minőségileg hogyan lehet értékelni. Ha a feljelentést szakszerűen, tényszerűen fogalmazták meg, csatolták mellé az okiratokat, akkor azt lehet mondani, hogy mennyiségileg és minőségileg is olyan ismeretanyag áll a hatóság rendelkezésére, amelynek alapján a döntés meghozatala nem jelent nehézséget. Természetesen a döntés meghozatalához adott esetben elegendő lehet egy adatból származó ismeret is. Büntetőjogilag akkor van jelentősége az adatnak, ha az a hatóság számára bűncselekmény elkövetését valószínűsíti, ebben az

¹⁵ Uo. 63–65. o.

esetben ugyanis a hatóságnak döntési kötelezettsége van, hogy a nyomozást haladéktalanul elrendeli, vagy késedelmet nem tűrő eljárási cselekményt végez, és ezekkel egyidejűleg a szükséges kriminalisztikai fogásokat is alkalmazza (forró nyomon üldözés, helyszín biztosítása, körözés elrendelése, adatgyűjtés végzése stb.).

Az adat fogalmát illetően, úgy gondolom, el lehet fogadni Lakatos János fogalmát, hogy az a tényre vonatkozó ismeret, de a nyomozás szempontjából szükségesnek tartom azt kiegészíteni.

E szerint: az adat a tényre vonatkozó olyan ismeret, amely bűncselekmény elkövetésének lehetőségéről vagy az elkövető kilétének azonosítási ismérveiről nyújt tájékoztatást a nyomozó hatóság számára.

Az információ fogalma

Az információ fogalmát büntetőeljárás-jogi vagy kriminalisztikai aspektusból még nem elemezték, a szakirodalomban egy helyen találtam rá utalást.

Lakatos János az információ fogalmát megadja vezetélméleti szempontból, e szerint információ: ismeret, adat, hír, tájékoztatás; vagy az adatoknak az a tulajdonsága, amely feldolgozás hatását, következményeit fejti ki; vagy az adat tartalma.

A nyomozásban pedig az információ az adat hírtartalmát jelenti. Az adat hírtartalma jelenti azt, amivel kiegészíti a vizsgált eseményre vonatkozó meglévő ismereteinket. Ebből adódik, hogy az adatban rejlő információtartalom összetett, mivel lehet újdonság, és lehet az adat információtartalmának megerősítése is.¹⁶

Az adat hírtartalma jelenti azt, hogy az tartalmilag mire vonatkozik, mire irányul, mit tudunk meg belőle. Ez a hírtartalom irányulhat már meglévő tudásra, vagy irányulhat teljesen új hírre, tudásanyagra is. Ebből az aspektusból vizsgálva az információ fogalmát, azt lehet mondani, hogy az adatok értékelése, elemzése, összevetése egymással, mindez jelenti az adat információtartalmának megállapítását. Ez a gondolati művelet különösen jellemző a nyomozás kezdeti szakaszára, amikor a nyomozó hatóságnak kevés lehetősége van az adatból megállapítható hírek valódiságának ellenőrzésére.

A bizonyíték meghatározása

A büntetőeljárás-jog és a kriminalisztika tudományának kevés olyan fogalma van, amelyre vonatkozóan annyiféle megállapítás, magyarázat, elméleti és gyakorlati fejtegetés létezne, mint a bizonyítás és a bizonyítás alapfogalmainak meghatározása.

¹⁶ Uo. 66. o.

Tanulmányomnak nem célja tisztázni ezeket a fogalmakat, esetlegesen új fogalmat adni, de a vita lényegét és a legfontosabb megállapításokat szükségesnek tartom ismertetni, mivel azoknak jelentőségük lehet a büntetőeljárás megindításakor.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a hatályos Be.) és a korábbi törvények sem határozták meg a bizonyíték és bizonyítási eszköz fogalmát, de a hatályos Be. taxatív felsorolja a bizonyítási eszközöket és a bizonyítási eljárásokat. Ezzel kapcsolatban csatlakozom azoknak a szerzőknek a véleményéhez, akik nem tartják elfogadhatónak a bizonyítási eszközök törvényben történő taxatív felsorolását, mivel a kriminalisztika fejlődésével egyre több bizonyítási mód önálló jelentőségre tesz szert, és adott helyzetben problémák származhatnak azok eljárásba történő „bekerülésével”.¹⁷

Tremmel Flórián a bizonyíték lényegének meghatározásával kapcsolatban összefoglalja a szakirodalom megállapításait, részletesen elemzi és komoly bírálatnak veti alá őket.

Ennek alapján a bizonyíték lényegét a következőkben határozza meg:

A bizonyítékok a büntetőeljárásban olyan adatok,

- amelyek a büntetőjogilag releváns tényekre vonatkoznak,
- amelyeket a törvény által megengedett forrásból szereznek be s éppen ezért összességükben és összefüggéseikben felhasználhatók, alkalmasak a büntetőjogi releváns tényállásnak az ügydöntő hatóság általi megállapítására.¹⁸

Tremmel Flórián fogalom meghatározását követésre ajánlom, mivel kifejezi a büntetőeljárás lényegét, annak sokmozzanatúságát, viszonylagosságát, és kifejezi azt, hogy az adat, a tény és a bizonyíték nem azonos fogalmak. Természetesen a bizonyíték adatjellege miatt állandó elemzésre, mérlegelésre szorul, különösen az eljárás, a nyomozás kezdeti szakaszában, hiszen ekkor a nyomozó hatóság ismeretei sok esetben kezdetlegesek, gyakran nem ellenőrzött adatokon alapulnak. Ennek az az oka, hogy a nyomozás feladata a bizonyítékok beszerzése, amelyek az eljárás megindulásának időpontjában még nem állnak a hatóság rendelkezésére.

Az adat és bizonyíték fogalma nem azonos, a bizonyítékok körébe csak azok tartoznak, amelyek a törvény által megengedett forrásból származnak, tehát megfelelnek az eljárásjogi követelményeknek is. Az adat valóságtartalma és eljárásjogi hi-telessége gyakran esik egybe. Elképzelhető például, hogy a tanú igazat mond, de

17 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 220. o.

18 Uo. 223. o. A bizonyíték fogalmának meghatározásával kapcsolatosan ajánlom Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006. A szerző a bizonyíték fogalmának elemeit a monográfia 67–101. oldalán elemzi.

nem figyelmeztették a jogaira és kötelességeire, vagy figyelmeztették ugyan, de a való tényt elhallgatja.

A titkos bizonyítékok

A bűnözés robbanásszerű növekedése és a jogállamiság kibontakozása között gyakran húzódik feszültség, mivel az eredményes bűnüldözés, felderítés érdekében gyakran van szükség titkos információgyűjtésre vagy titkos adatszerzésre.

Ezzel kapcsolatban Tremmel Flórián a következő, igen fontos problémákra hívja fel a figyelmet:

- Titkos bizonyítékok esetén titokban marad az adatforrás, illetve annak csak absztrakt meghatározottsága van.
- A keletkező információk utólag ellenőrizhetetlen szelekción mennek keresztül, ezért probléma merülhet fel a hitelt érdemlőség kérdésével kapcsolatosan.
- A bűnüldözést hatékonyabbá teszi ugyan, de ezáltal alkalmasabb lehet a személyiségi jogok elleni fellépésre.
- Forráskritikára alig van lehetőség. Az információk gyakran olyan tömegűek, hogy rendkívül erős a szelekciójuk, és így válogatás nélkül semmire sem alkalmasak.
- Mindezekből adódóan csak valószínűségi megállapításra alkalmasak.
- Minimális az adatforrás ellenőrizhetősége, és maga az adat beszerzése gyakran „hatósági túlkapás”, és ez a „hatósági túlkapás” bűncselekmény is lehet (ezért ebből jogellenes bizonyíték is származhat).¹⁹

A jogalkotó érdeme, hogy a titkos adatgyűjtésre vonatkozó szabályokat első alkalommal helyezte el a hatályos Be. normaszövegébe. Ennek megfelelően látszólag egyszerű a titkos információgyűjtés eredményének felhasználása a büntetőeljárásban. Ha az ügyész a titkos adatszerzés eredményét bizonyítékként kívánja felhasználni, akkor az iratokhoz csatolni kell az ügyészi indítványt, a nyomozási bíró azzal kapcsolatos határozatát és a jelentést a titkos információgyűjtés végrehajtásáról. Ezeket az okiratra vonatkozó szabályok szerint lehet a bizonyításban felhasználni (a hatályos Be. ugyanis taxatív felsorolja a bizonyítási eszközöket!).

Ezzel kapcsolatban helyesen mutat rá Tremmel Flórián arra, hogy a Be. ezzel a sajátos okiratosisással gyakorlatilag a polgári perrendtartásra emlékeztető „teljes bizonyító erejű” közokiratot hoz létre, a visszaélésekre nagyon is alkalmas titkos információkból. A titkos adatszerzés hármás felépítésű okirátával az a probléma, hogy a tárgyaláson nem lehet az összes alapelv maradéktalan érvényesülése mel-

¹⁹ Uo. 167., 168. o. A szerző ezt a kérdést elemzi a monográfia 167–178. oldalán.

lett alaposan és sokoldalúan megvizsgálni az összes a felhasználásra kerülő információ környezetét és részleteit, ezért csak csonka jellegű bizonyítékról lehet szó. A megoldást Tremmel Flórián abban látja, hogy bizonyításméleti szempontból be kell vezetni a „pötbizonyíték” (titkos bizonyítási eszköz) fogalmát, mivel ezek a titkos bizonyítékok mind az öt bizonyítási eszközt helyettesíthetik.²⁰

Az Orosz Föderáció büntetőeljárás kódexének a bizonyíték fogalmával és az operatív tevékenység eredményének felhasználásával kapcsolatos meghatározása

Az Orosz Föderáció büntetőeljárás kódexének 73. §-a felsorolja azokat a körülményeket, amelyeket a büntetőeljárásban bizonyítani kell. Ezek a következők:

- a bűncselekmény tényállása (hely, idő, mód és az elkövetett bűncselekmény más körülményei),
- a személy bűnössége a bűncselekmény elkövetésében, a bűnösség formája és moitívumai,
- azok a körülmények, amelyek jellemzik a vádlott személyiségét,
- a bűncselekménnyel okozott kár jellege és nagysága,
- azok a körülmények, amelyek kizárják a cselekmény bűncselekménnyé nyilvánítását és a büntethetőséget,
- a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények,
- azok a körülmények, amelyek maguk után vonhatják a büntetőjogi felelősségre vonást és a büntetés alóli mentesülést.

Ezen kívül bizonyítani kell azokat a körülményeket, amelyek lehetővé tették a bűncselekmény elkövetését.

A bizonyítás körébe tartozó körülmények törvényben történő megerősítésének fontos gyakorlati jelentősége van, mivel lehetővé teszi a nyomozás során a büntetőügy konkrét körülményeinek kivizsgálását és eldöntését; ezeket később a bizonyítási eljárásban kell hittel érdemlően megállapítani. Természetesen a körülmények felsorolása általánosnak mondható mind az előzetes eljárás, mind a bíróság számára. A bizonyítás körébe tartozó körülmények (bizonyítás tárgya) csak bizonyítékokon alapulhatnak.

Az Orosz Föderáció büntetőeljárás kódexének 74. § (1) bekezdése meghatározza a bizonyíték fogalmát. A törvény úgy határozza meg a bizonyítékokat, hogy az bármely adat (ismeret, információ) lehet, amely alapján a büntetőügyben a kódex által megállapított rendben a bizonyítandó tények (bizonyítás tárgya) meglé-

²⁰ Uo. 177–178. o.

tét vagy hiányát megállapítják, valamint megállapítanak egyéb körülményeket is, amelyeknek jelentőségük van a büntetőügyben. Bizonyítékként szerepelhetnek: a gyanúsított, a vádlott vallomása, a sértett és a tanú vallomása, a szakértő véleménye és vallomása, a tárgyi bizonyítási eszközök, a vizsgálati és bírósági cselekmények jegyzőkönyvei és egyéb okiratok.

A bizonyíték mindig az objektív tartalom (amely visszatükrözi, visszaadja a körülményeket, tényeket) és szubjektív forma (amelyben kifejezésre jut a konkrét alany alkotása) egységét jelenti. A bizonyíték tartalmának objektivitása azokkal a körülményekkel kapcsolatban mutatkozik meg, amelyeket bizonyítani kell. A bizonyíték szubjektív formáját az határozza meg, akitől az ügyre vonatkozó adatok származnak. A bizonyítéknak két követelménynek kell megfelelnie: a *betudhatóságnak* és *megengedhetőségnek*, ezek a tartalom és a forma vonatkozásában merülnek fel.

A bizonyíték betudhatósága jogi követelmény, amely a bizonyíték tartalmára vonatkozik, és a büntetőügy jelentős körülményeivel és tényeivel való kapcsolatot jelenti. A bizonyítandó körülmények megállapításának eszközéül szolgál. Azok a bizonyítékok lesznek betudhatók, amelyek tartalmunknál fogva a bizonyítandó körülmények és tények meglétére mutatnak rá, és tanúskodnak azok hiányáról is.

A bizonyíték megengedhetősége jogi előírás, követelmény, amely a bemutatott bizonyítékok formájához mint a tények forrásához és a bizonyítékok összegyűjtésének módjához kötődik. A bírósági gyakorlat következetesen tartja magát a bizonyítékok nem megengedhetőségének elismerése pozíciójához, ha a bizonyítékok összegyűjtésekor az emberi és állampolgári jogokat megsértették, vagy azok beszerzése olyan hatóság vagy személy által történt, akinek erre a cselekményre nem volt jogköre, vagy a cselekmény során nem vették figyelembe a büntetőeljárás törvény rendelkezéseit.²¹

Az Orosz Föderáció büntetőeljárás kódexéhez fűzött magyarázat szerint az operatív kutatási tevékenység eredményei nem minősülnek bizonyítéknak. Ezek az eredmények megfelelhetnek a betudhatóság követelményének, vagyis tartalmazhatnak a büntetőügy szempontjából jelentős tényeket és adatokat. Ha ezek az adatok nem a törvény által előírt forrásokból vagy módokból származnak, akkor nem felelnek meg a megengedhetőség követelményének. Az operatív kutatási tevékenység eredményeit a büntetőügy bizonyítékai kialakításának alapjaihoz lehet felhasználni.

A hatályos magyar Be. (a korábbi Be.kkel együtt) nem vállalkozott arra, hogy a bizonyítás tárgyát elemeire bontva meghatározza, erre talán nincs is szükség, hiszen a bizonyítás tárgyára a büntető anyagi jogi jogszabályokból lehet következtetni. Az oroszországi kódex meghatározásának fogalmi elemeit oktatják hazánkban büntetőeljárás-jogból és kriminalisztikából is.

²¹ Naucso-prakticseszkiy kommentarij k Ugolovno-processualnomu kodekszu Rosszjszkaj Federalii. Szpark, Moszkva, 2003, pp. 180., 160–165., 170.